

ВЪЗПРИЯТИЕ НА ЛИЦЕТО И МЕНИДЖМЪНТЪТ НА КЛАСА

Милко Иванов

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Статията представя резултатите от изследване, насочено към разкриване особеностите на възприятие на емоционалното лицево изражение на деца от учители в начален етап на основното образование. Изследвани са и студенти от специалността ПНУП и са интерпретирани резултатите на двете групи. Разкриват се сходства по отношение на възприятието на емоционалното лицево изражение при двете групи. Стига се до извода, че развитието на процеса на възприятие при учителите е зависимо от индивидуалния опит и личностите характеристики на възприемащия, а не се развива целенасочено в услуга на педагогическите цели. Предлага се студентите да бъдат обучавани в развитието на умения за точно възприятие на лицевия израз.

Ключови думи: изражение на лицето; възприятие; комуникация между учители; управление на класа

Търсенето на най-добрите условия за постигане на образователните цели логично насочи вниманието към проблемите на мениджмънта на класа. Дефинирането на основните функции на учителя в този процес очерта многообразието на изискванията за добрата му професионална реализация. Като значима функция се разкрива мениджмънтът на комуникацията. „Ефективната комуникация е в основата на добрия мениджмънт на класа“ (Ivanov, 2005: 212). Тази теза подчертава значимостта на изследванията, свързани с особеностите на педагогическото общуване. Тенденцията на разрастване на проучванията по проблемите на педагогическото общуване, която започна през 80-те години на миналия век, се утвърди и през изминалите години на настоящия. Множество автори разкриха особеностите, структурата, условията и факторите, които влияят върху оптималното протичане на процеса на педагогическо общуване. При съдържателен анализ на публикациите по тази тема прави впечатление, че един от компонентите на процеса – перцептивният – остава встрани от вниманието на повечето автори. В значително по-голям обем са разработени проблеми на предаването на информация в процеса на общуване, особеностите на

взаимодействието и условията за прояви на сътрудничество между участниците в образователния процес.

В по-голямата си част материалите, посветени на перцептивния компонент на процеса на педагогическо общуване, се ограничават до определяне на особеностите на социалната перцепция и до описание на базисни характеристики на неречевите средства за общуване, които са популяризирани в множество публикации за по-широка публика. Изследванията, които са свързани с особеностите на този компонент в работата на учителя, са спорадични (Ivanov, 2009). Това се дължи както на сложността на изследване на социалноперцептивните процеси, така и на известно пренебрегване на важността им.

Същността на перцептивната страна на общуването се представя като взаимно опознаване на участниците в него. В най-общ план, възприемането на другия човек е процес, при който на базата на външните признаци се осъзнават неговите личностни особености и се интерпретират неговите постъпки. Въздействие на социалната перцепция на личността оказват нивото на нейното самосъзнание, първото впечатление, рефлексията, идентификацията, емпатията, стереотипизацията, каузалната атрибуция, ефектите на ореола и новостта. Влияние на процеса на формирането на първоначалните впечатления между партньорите и тяхното взаимно разбиране оказват още емоционалната атмосфера по време на срещата, предразположеността на партньорите един към друг, тяхната психофизическа съвместимост, психичните им състояния в този момент и т.н. (Ivanov, 2004: 17).

Най-значимо от средствата за неречево общуване е човешкото лице. То е основният ориентир при възприемането на другия човек в процеса на общуване. Тази значимост се отразява и в многовековния интерес към човешкото лице, който намира израз в знанията, натрупани в областта на физиогномиката. С развитието на научната психология се формира и самостоятелен дял в проучването на социалната перцепция, свързан с изучаването на възприятието на човешкото лице и лицевата експресия. Значим принос в изучаването на лицевата експресия има П. Екман, чиито усилия, от 60-те години на XX в. до днес, спомагат за обособяването на този дял и развитието на знанията за значимостта му (Ivanov, 2008).

Целта на нашето изследване е да проучи особености на възприятието на емоционалното лицево изражение на деца от учители в началния етап на основната училищна степен и да сравни резултатите им с тези на студенти от специалността „Предучилищна и начална училищна педагогика“.

В изследването участваха 105 учители – жени в началния етап на основната училищна степен с различен професионален стаж, повечето от тях работещи в Североизточна България, и 114 студенти – жени от първи и втори курс на специалността „Предучилищна и начална училищна педагогика“ в ШУ „Епископ К. Преславски“.

На изследваните лица бяха прожектирани три детски лица. Всяко от тях бе експонирано по пет минути. От участниците се изискваше да направят психологическа характеристика на децата от изображенията. Резултатите от разпознаването на емоционалното лицево изражение дават представа за възможностите на всеки човек не само точно „да чете“ и разбира другите, но и ефективно да си взаимодейства с тях в процеса на реализация на професионални и житейски цели.

Бяха използвани три изображения с различно емоционално лицево изражение (фигури 1 и 2, които са представени в Regush, 2001, а фигура 3 – в Izard, 1980).

Трите изображения, представени на изследваните лица, показват емоционално неутрално лице (фигура 1), изненада (фигура 2) и гняв (фигура 3).

Описанията на участниците в изследването бяха подложени на контент анализ.

Фигура 1

Фигура 2

Фигура 3

За първото изображение 50% от учителите са интерпретирали емоционалното лицево изражение като спокойно (т.е. емоционално неутрално), докато при студентите резултатът е по-нисък – 29,41%.

За изображение 2 студентите показват по-висок процент на точно възприемане на емоционално лицево изражение. 39,71% го определят като учуден, изненадан. При учителите процентът е 16,39.

За третата фотография 13,93% от учителите определят емоционалното лицево изражение като гняв. Резултатът на студентите е близък до този на учителите – 10,37%.

За описания на психичния живот на детето от изображение 1 учителите са използвали общо 361 определения, разпределени в 81 категории. 40 от кате-

гориите са само с едно определение. Поради това, че някои от изследваните лица са давали повече от едно определение за категория, използвайки синоними, се извърши редукция на сходните по смисъл и във всяка категория остана само по едно определение за едно изследвано лице. След редукцията общият брой на определенията спада до 294.

При студентите общият брой на твърденията е 416 и те се разпределят в 94 категории. След редукцията определенията се оказват 351. Броят на категориите с едно твърдение е 51.

Средният брой на описанията, направени от едно изследвано лице, е сходен при учителите и студентите (2,41 и 2,54 съответно).

Подреждането на категориите по броя на участниците, които са ги отбелязали, очертава следните основни характеристики на детето, изобразено на фотография 1. Според учителите момчето е спокойно (50%), интелигентно (17,21%), затворено (10,66%). На четвърто място с еднакъв резултат от 8,2% се намират категориите „любопитен“, „добронамерен“, „самостоятелен“, „чувствителен“. На следващото място в подредбата е разположена категорията „сериозен“ – със 7,38%.

Разпределението по места при студентите е, както следва: на първо място е категорията „спокоен“ с 29,41% от всички отговорили студенти. На второ място се разполага категорията „интелигентен“ с 22,79%, следвана от „затворен“ с 11,76%, „добронамерен“ с 11,03% и категорията „сериозен“ с 8,82%.

Групата на учителите се справя по-добре с разчитането на изобразеното емоционално лицево изражение, отколкото тази на студентите. Интересно е съвпадението на полученото процентно разпределение на останалите категории, които характеризират изобразеното лице. Появата им не е свързана пряко с информацията, идваща от изображението, а е израз на процеси, различни от възприятието.

Описанията, които изследваните лица са използвали за изображение 2, имат следните особености. Учителите дават общо 498 определения, които са разпределени в 81 категории. След извършване на редукцията описанията са сведени до 401.

При студентите общият брой на описанията е 628, които стават 499 след редукцията. Те са разпределени в 110 категории.

Средният брой на описанията за едно изследвано лице при учителите е 3,27, а при студентите – 3,67.

Подреждането на категориите по броя на участниците, които са ги отбелязали, очертава следните основни характеристики на детето от изображение 2. Според учителите детето изразява радост, веселие (46,72%). На второ място се нарежда категорията „любознателност“ (34,43%), на трето е категорията „обичлив“ (18,85%), на четвърто място е категорията „доверчив“ (17,21%) и на пето е поставено емоционално лицево изражение „изненада“.

При описанията за това изображение впечатлително е, че регистрацията на емоционалното лицево изражение „изненада“ се среща само в 16,39% от описанията. Този резултат подчертава неумението на голяма част от изследваните учители да разчетат емоционалния заряд на лицето.

Разпределението по места при описанията на студентите е следното: на първо място е емоционалното лицево изражение „изненада“ с 39,71%. На второ място се нарежда „радост“ с 32,35%, на трето – категорията „любопителен“ с 31,62%, а на четвърто и пето място са категорията „заинтересован“ с 19,85% и емоционалното лицево изражение „страх“ с 14,71%. При това изображение за първи път в подреждането на описанията емоционалните лицеви изражения преобладават над категориите, свързани с други личностни характеристики. В същото време, изследваните лица, които са използвали за описание на детето емоционалните лицеви изражения „радост“ и „страх“, показват, че не могат да се справят с „разчитането“ на едно по-сложно емоционално лицево изражение като изненадата. Необходимо е да се отбележи, че при това изображение студентите се представят по-добре от учителите при разпознаването.

Описанията, които изследваните лица са използвали за изображение 3, имат следните особености. Учителите дават общо 560 определения, които са разпределени в 114 категории. След извършване на редукцията описанията са сведени до 463.

При студентите общият брой на описанията е 551, които стават 470 след редукцията и са разпределени в 149 категории.

Средният брой на описанията за едно изследвано лице при учителите е 3,79, а при студентите – 3,46.

За третата фотография 13,93% от учителите определят емоционалното лицево изражение като гняв. Резултатът на студентите е 10,37%.

При обработката на описанията на учителите на първо място излиза категорията „недоволен“ с 27,87%. Следваща по ранг е категорията „упорит (инат)“ с 25,41%. Трето място се заема от категорията „несдържан“ с 19,67%, следвана от категориите „бавноразвиващ се“ с 18,85% и „озлобен“ с 18,03% от описанията.

Студентите също правят най-много описания на категориите „недоволен“ (21,48%) и „упорит (инат)“ (16,3%). Третото място заема категорията „озлобен“ с 14,07%. На следващото място в класацията е категорията „потиснат“ с 12,59%, следвана от категорията „палав (непослушен)“ с 11,85% от описанията.

Резултатите показват, че емоционалното лицево изражение „гняв“ не присъства в първите пет по количество категории описания и за двете разглеждани групи. И учителите, и студентите описват детето от изображение 3 в категории, които се свързват със социално нежелани и неприемливи личностни

характеристики. Като емоция, която предвещава конфликт, гневът и неговото емоционално лицево изражение не се приемат позитивно и водят до тази особеност на описанията на детето от изображение 3 за разлика от другите две изображения.

И трите емоционални състояния дават на педагога значима обратна информация за моментното отношение на учениците към текущите задачи. Точната интерпретация на емоционалното лицево изражение предполага адекватни педагогически действия.

Получените резултати от описанията поставят въпроса за механизма, по който на наблюдаваното лице се приписват определени характеристики, за които реално няма никаква обективна информация.

При изследване на взаимовръзката между възприеманото лице и характеристиките на личността, които се приписват от наблюдателите, се очертават три основни подхода, чрез които се прави опит да се обяснят съществуващите явления: социобиологичен, екологичен и етологичен.

M. Cunningham (1986) предлага социобиологичния подход за обяснение на взаимовръзката между възприеманото лице и личностните характеристики. Според него специфичните лицеви знаци са се развили така, че да действат като сигнали при социалните връзки, важни за индивидуалното и груповото оцеляване. Той идентифицира три класа подобни важни знаци: младенческите характеристики на лицевите компоненти; характеристиките на лицевите компоненти, характеризиращи матуритет и доминантност, и експресивните лицеви сигнали, които обозначават афективни състояния и информират за позитивни или негативни емоции.

Етологичният подход предполага съществуването на валидни асоциации между специфични лицеви знаци и социалните атрибуции.

При екологичния подход, предложен от L. McArthur и R. Baron, се предполага, че директно възприеманата информация от движенията на хората, вокалистиката и техният външен вид осигуряват полезно знание относно техните поведенчески предразположености, както и за техните възможности да действат по определен начин или да бъдат подложени на определено въздействие, съответстващо на целите на възприемачия в благоприятни ситуации (Shapiro & Eppler, 1989).

Независимо от подхода, който се предлага за обяснение на постъпващата информация от човешкото лице, тя може да бъде разделена на два основни типа: информация относно социалните характеристики на човека и информация относно личностните характеристики на човека (Shepherd, 1989).

Първият тип информация помага на възприемачия да разграничи хората по отношение на възрастта, пола и расата.

Информацията за възрастта е една от универсалните информации, които възприемаме от лицето. Децата на три години могат да сортират фотографите по признак „възраст“ (Edwards, 1984), като ги разделят на родители, баби и

дядовци, малки и големи момичета и момчета, бебета. В края на юношеския период децата достигат до възможностите на възрастните за определяне на възрастта по лицето (Pittenger & Shaw, 1975).

Основните показатели за възрастта на лицето са бръчките около очите (Shepherd, 1989), големината на очите, дължината на лицевите елементи и относителното разположение на лицевите компоненти по вертикала (McArthur & Apatow, 1983 – 1984).

Освен че посредством наблюдаваните признаци се приписват възрастови характеристики на човека, се оказва, че при съпоставянето на наблюдаваната възраст с реалната се стига и до приписване на други характеристики. В изследванията си М. Hummert (1994) разкрива, че лицата, които изглеждат по-млади от реалната си възраст, активизират позитивни описания на наблюдателите, а тези, които изглеждат по-възрастни – негативни.

За разчитането на расовата принадлежност на лицето се оказва, че всяка расова група разчита на различни лицеви компоненти за определяне на принадлежността към съответната раса. Представителите на бялата раса се разграничават по формата на лицето, особеностите на повърхността на кожата, докато представителите на черната раса се различават по дебелината на устните и ширината на носа. Оказва се, че всяка от расите има и собствен „почерк“ при описание на човешкото лице. Бялата раса по-често описва цвета на очите и повърхността на кожата, докато африканските представители на черната раса са по-склонни да описват големината на очите, веждите, брадичката и ушите. При съпоставяне на представители на черната раса от САЩ и Африка се оказва, че „почеркът“ на представители на черната раса от САЩ е по-близък до този на бялата раса, отколкото на представителите на Африка (Shepherd, 1989).

Вторият тип информация, определен от J. Shepherd, разграничава различни личностни характеристики на основата на постъпващите от лицето сигнали. Това са характеристики като интелигентност, доминантност, лицева атрактивност и др.

Доста изследвания са посветени на интерпретацията на младенческите (baby faced) лица при възрастните. Най-ярките елементи, които се обвързват с този тип лица, са големите очи, дебели вежди, пълните устни и заострената брадичка (Keating, 1985). Най-общо, на хората с подобни лица се приписват личностни характеристики от възприемащия, които са характерни за децата – наивност, искреност и др. (Zebrovitz & Montepare, 1992). Особено силно се потвърждава тази теза в изследването на L. McArthur & D. Berry (1987), които изследват представители на САЩ и Южна Корея и откриват значимо съвпадение на приписваните личностни характеристики от двете групи изследвани лица. Според тях приписването на детски личностни характеристики на младенческите лица при възрастните е резултат от възбуждане на поведенчески модел, аналогичен с този, който се активизира при среща с истински младенци.

Влиянието на младенческите лица променя възприятието на личностните характеристики. С. Keating et al. (1999) модифицират лицата на трима американски президенти – Б. Клинтън, Р. Рейгън и Дж. Кенеди. При Б. Клинтън промяната на лицевите компоненти довежда до това, че той е възприеман като по-честен и атрактивен, докато при Дж. Кенеди и Р. Рейгън се достига до намаляване на оценката за притежаваната от тях властност.

Най-многобройни са изследванията, посветени на влиянието на лицевата атрактивност върху приписването на личностни характеристики. За тази взаимовръзка може да се каже, че потвърждава идеята, че хубавото е и добро. Също така хората с неатрактивни лица в сравнение с тези с атрактивни са, най-общо казано, по-малко харесвани и по-малко предпочитани за партньори в различните житейски ситуации. От тях се очаква да извършват „по-лоши“ действия. Дори връзката с неатрактивен човек води до негативни социални реакции (Lucker & Graber, 1980).

Тази закономерност намира изява във всичките прояви на взаимодействие между хората. Тя се проявява не само като приписване на отделни личностни характеристики, но и като реален модел на поведение на родители към децата, на учители към учениците, на медицински сестри към пациентите и т.н. (Brigham, 1989).

Интелигентността е една от личностните особености, за която са правени опити да се открие взаимовръзка с особеностите на лицевите характеристики. Едно от подробните изследвания в това отношение е на S. Cook, който разкрива, че приписването на интелигентност се свързва с нормалните, симетрични и в добри пропорции компоненти, докато липсата на интелигентност се свързва с асиметрични лица, големи носове, големи уши или големи вежди (Shepherd, 1989). Друго изследване (McArthur & Apatow (1983 – 1984) потвърждава, че интелигентността се свързва с осреднените по големина лицеви компоненти и достига до извода, че възприятието на това качество е свързано с атрактивността на човешкото лице.

Искреността е друга от характеристиките на личността, засегната в изследванията. Атрактивността, симетричността и младенческият вид на лицето оказват независимо едно от друго въздействие върху възприятието на тази характеристика (Zebrowitz et al., 1996).

Друга особеност, подложена на изследване, е доминантността. Тя се свързва със смръщените вежди и липсата на усмивка (Keating, 1986). Доминантността е свързана и с характеристиките, определящи мъжествеността, тъй като те се възприемат чрез сходни лицеви конфигурации (смръщени вежди, дебелина на вежди, форма на брадата) (Senior et al., 1999).

Прегледът на изследванията, които дават тълкуване на процеса на приписване на личностни характеристики, определя, че основен фактор за приписването на една или друга особеност е пропорционалността на лицевите компоненти.

Това обяснява и защо за изображение 1 една от приписаните личностни особености е интелигентността. Лицето е пропорционално, няма лицеви компоненти, които да се отклоняват в голяма степен от лицевата когнитивна схема. Повечето от останалите особености, определени като характерни за детето, също са положителни. При изображение 1 липсва ясно изразена емоция.

При изображение 2 също преобладава приписването на позитивни характеристики. Отново нито един от лицевите компоненти няма съществено отклонение от схемата.

Позитивните характеристики за второто изображение се свързват и с това, че емоционалното лицево изражение е разчетено като позитивно – радост (без значение, че подобно тълкуване е грешно). Излъчващият радост трудно може да предизвика негативно оценяване.

На третото дете се приписват характеристики, които по-скоро се оценяват за негативни – буен, недружелюбен, инат, болен, бавноразвиващ се и др. В същото време, ушите на изобразеното дете, като лицев компонент, излизат извън стандартната лицева схема и голяма част от изследваните лица са регистрирали в описанията си този компонент (определения са свързани с големината на ушите и формата им). При другите две изображения ушите са най-рядко регистрираният лицев компонент.

Нестандартността на ушите, съчетана с емоционалното лицево изражение „гняв“, се оказва комбинация, която води след себе си още негативни характеристики – агресивен, неконтактен, груб, неинтелигентен и др. Тъй като изражението „гняв“ е сигнал за опасност за възприемащия, то опасността се операционализира в приписването на качества, които не се оценяват за позитивни.

И при трите изображения приписването на характеристики, отнасящи се до социалния статус на децата, се среща рядко.

Най-много те са за детето от третата фотография и са свързани със семейния му статус „изоставено“, „без родители“ (отритнат, лишено от родителски ласки, социално занемарено, без род и семейство, отрано хвърлен в дом „Майка и дете“, живее в дом за сираци и др.), със здравния му статус – „болен“ (не изглежда здравословно добре, вътрешно заболяване, дете с някаква аномалия, вероятно с психични отклонения, с умствена недостатъчност).

За другите две изображения подобно формулирани статуси се срещат по-рядко.

От резултатите от изследването може да се изведе, че влияние върху процеса на приписване на личностни характеристики оказват анатомичните особености на лицето и актуалното емоционално лицево изражение.

Комбинацията между тях предопределя знака на приписваните особености – позитивен или негативен.

В ситуация на липсваща допълнителна информация за личността на другия субектът е склонен единствено на основата на възприятие на лицето и емоционалното лицево изражение да генерализира оценки, които се отнасят до основни личностни черти.

Сходството на получените резултати на учителите и студентите в изследването ясно показват, че учителите от началния етап на основното училище не разполагат с добре развити умения за разпознаване на емоционалните лицеви изражения на децата. Процесът се развива стихийно и зависи преди всичко от индивидуалния опит на учителя и личностните му характеристики.

По аналогия може да се предположи, че учителите трудно разграничават значението и на останалите неречевы средства за общуване. С голяма вероятност може да се допусне, че не са запознати и с други важни особености и закономерности на процеса на общуване, като цяло, както и на процеса на педагогическо общуване, в частност. Това е предпоставка за допускане на педагогически грешки.

Резултатите от изследването дават основание да се обърне внимание на неподготвеността на студентите, теоретична и практическа, за бъдещите им педагогически взаимодействия с децата поради дефицити на знания и умения в областта на педагогическото общуване.

Логичен извод от тези резултати е препоръката да се въведе учебната дисциплина „Педагогическо общуване“ в специалностите „Предучилищна педагогика“, „Начална училищна педагогика“ и „Предучилищна и начална училищна педагогика“ с хорариум, който позволява усвояване на теоретичната база и дава възможност за развиване на конкретни умения за педагогическо общуване.

ЛИТЕРАТУРА

- Brigham, J. (1989). Faces and attributions: Thoughts on a few central issues. In: A. Young & H. Ellis (Eds.). *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland.
- Cunningham, M. (1986). Measuring the physical in physical attractiveness: Quasi-experiments on the sociobiology of female facial beauty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 925 – 935.
- Edwards, C. (1984). The age group labels and categories of pre-school children. *Child Development*, 55, 440 – 452.
- Hummert, M. (1994). Physiognomic cues to age and the activation of stereotypes of the elderly in interaction. *International Journal of Aging and Human Development*, 1, 5 – 19.
- Иванов, И. (2005). *Мениджмънт на ученическия клас*. Шумен: Епископ К. Преславски.

- Иванов, М. (2008). Изучаване на лицевата експресия – съвременни аспекти. В: Т. Ахрямкина и др. (ред.). *Проблеми на психологията в началото на XXI век*. (с. 158 – 179). Шумен: Аксиос.
- Иванов, М. (2009). Изследвания на лицевото изражение в образователния процес сс. 227 – 246. Във: Василев В. (ред.). *Психологията в образователното дело*. Шумен: Епископ К. Преславски.
- Иванов, С. (2004). *Основи на професионално-педагогическото общуване*. Шумен: Епископ К. Преславски.
- Изард, К. (1980). *Эмоции человека*. Москва: Издательство МГУ.
- Keating, C. (1985). Gender and the physiognomy of dominance and attractiveness. *Social Psychology Quarterly*, 48, 61 – 70.
- Keating, C. & Bai, D. (1986). Children's attributions of social dominance from facial clues. *Child Development*, 5, 1269 – 1276.
- Keating, C., Randall, D. & Kendrick, T. (1999). Presidential physiognomies: Altered images, altered perceptions. *Political Psychology*, 3, 593 – 610.
- Lucker, W. & Graber, L. (1980). Physiognomic features and facial appearance judgements in children. *Journal of Psychology*, 104, 261 – 268.
- McArthur, L. & Apatow, K. (1983 – 1984). Impressions of baby-faced adults. *Social Cognition*, 2, 315 – 342.
- McArthur, L. & Berry, D. (1987). Cross-cultural agreement in perceptions of babyfaced adults. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 2, 165 – 192.
- Pittenger, J. & Shaw, R. (1975). Perception of relative and absolute age in facial photographs. *Perception and Psychophysics*, 18, 137 – 143.
- Регуш, Л.А. (2001). *Практикум по наблюдению и наблюдательности*. Санкт Петербург: Питер.
- Senior, C., Barness, J., Jenkins, R., Landau, S., Philips, M. & David, S. (1999). Attribution of social dominance and maleness to schematic faces. *Social Behavior and Personality*, 4, 331 – 398.
- Shapiro, B. & Eppler, M. (1989). An ecological analysis of facial information. In: A. Young & H. Ellis (Eds.) *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland.
- Shepherd, J. (1989). The face and social attribution. In: A. Young & H. Ellis (Eds.) *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland, p. 289 – 320.
- Zebrowitz, L. & Montepare, J. (1992). Impressions of babyfaced individuals across life span. *Developmental Psychology*, 6, 1143 – 1152.
- Zebrowitz, L., Voinescu, L. & Collins, M. (1996). “Wide eyed” and “crooked-faced”: Determinants of perceived and real honesty across the life span. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 1258 – 1269.

REFERENCES

- Brigham, J. (1989). Faces and attributions: Thoughts on a few central issues. In: A. Young & H. Ellis (Eds.). *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland.
- Cunningham, M. (1986). Measuring the physical in physical attractiveness: Quasi-experiments on the sociobiology of female facial beauty. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 925 – 935.
- Edwards, C. (1984). The age group labels and categories of pre-school children. *Child Development*, 55, 440 – 452.
- Hummert, M. (1994). Physiognomic cues to age and the activation of stereotypes of the elderly in interaction. *International Journal of Aging and Human Development*, 1, 5 – 19.
- Ivanov, I.P. (2005). *Menidzhmant na uchenicheskiya klas*. Shumen: Episkop K. Preslavski.
- Ivanov, M. (2008). Izuchavane na litsevata ekspresiya - savremenni aspekti (pp. 158 – 179). V: T. Ahryamkina i dr. (red.). *Problemi na psihologiyata v nachaloto na XXI vek*. Shumen: Aksios.
- Ivanov, M. (2009). Izsledvaniya na litsevoto izrazhenie v obrazovatelniya protses (pp. 227 – 246). V: Vasilev, V. (red.). *Psihologiyata v obrazovatelnoto delo*. Shumen: Episkop K. Preslavski.
- Ivanov, S. (2004). *Osnovi na profesionalno-pedagogicheskoto obshtuvane*. Shumen: Episkop K. Preslavski.
- Izard, K. (1980). *Emotsii cheloveka*. Moskva: Izdatelstvo MGU.
- Keating, C. (1985). Gender and the physiognomy of dominance and attractiveness. *Social Psychology Quarterly*, 48, 61 – 70.
- Keating, C. & Bai, D. (1986). Children's attributions of social dominance from facial clues. *Child Development*, 5, 1269 – 1276.
- Keating, C., Randall, D. & Kendrick, T. (1999). Presidential physiognomies: Altered images, altered perceptions. *Political Psychology*, 3, 593 – 610.
- Lucker, W., & Graber, L. (1980). Physiognomic features and facial appearance judgements in children. *Journal of Psychology*, 104, 261 – 268.
- McArthur, L. & Apatow, K. (1983 – 1984). Impressions of baby-faced adults. *Social Cognition*, 2, 315 – 342.
- McArthur, L., & Berry, D. (1987). Cross-cultural agreement in perceptions of babyfaced adults. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 2, 165 – 192.
- Pittenger, J. & Shaw, R. (1975). Perception of relative and absolute age in facial photographs. *Perception and Psychophysics*, 18, 137 – 143.
- Regush, L.A. (2001). *Praktikum po nablyudeniyu i nablyudatelynosti*. S. Peterburg: Piter.

- Senior, C., Barness, J., Jenkins, R., Landau, S., Philips, M. & David, S. (1999). Attribution of social dominance and maleness to schematic faces. *Social Behavior and Personality*, 4, 331 – 398.
- Shapiro, B. & Eppler, M. (1989). An ecological analysis of facial information. In: A. Young & H. Ellis (Eds.) *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland.
- Shepherd, J. (1989). The face and social attribution. In: A. Young & H. Ellis (Eds.) *Handbook of Research in Face Processing*, North-Holland, p. 289 – 320.
- Zebrowitz, L., & Montepare, J. (1992). Impressions of babyfaced individuals across life span. *Developmental Psychology*, 6, 1143 – 1152.
- Zebrowitz, L., Voinescu, L. & Collins, M. (1996). “Wide eyed” and “crooked-faced”: Determinants of perceived and real honesty across the life span. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 1258 – 1269.

FACE PERCEPTION AND CLASS MANAGEMENT

Abstract. The issue presents the results of a investigation aimed at revealing the peculiarities of teacher perception of child faces. The face perceptions of two groups – teachers and students in Primary education – are studied. A conclusion is drawn that there are no specific differences in the results of the two groups although the professional experience of teachers. A proposal for special classes for students developing face perception skills is made.

Keywords: face expression; perception; teacher communication; class management

✉ **Dr. Milko Ivanov, Assist. Prof.**

Shumen University “Bishop Konstantin Preslavsky”

Shumen, Bulgaria

E-mail: m_vantchev@abv.bg